

Novomedijski znak i njegova recepcija. Dva novomedijska šoka.

Virtualni premijer. Virtualna realnost kao simptom

«Virtualnost nas je samo retroaktivno podsjetila na činjenicu kako je realnost uvijek bila virtualna¹.»

Digitalni mediji i Mreža se stavljaju u opoziciju prema tradicionalnim medijima, demokraciji i obrazovanju. Postavlja se pitanje učinaka medijskih tehnologija na društvo, kulturu i političke institucije. Hrvatsko društvo je posebno kritično jer se nalazi u tranziciji koja naročito pogađa tradicionalne institucije. No pitanje učinaka medijskih tehnologija možda je duboko pogrešno. Internet je, upozorava Mark Poster, „sličniji društvenom prostoru nego kakvoj stvari; njegovi su učinci sličniji učincima Njemačke nego učincima čekića“. Shvaćanje tehnologije kao instrumenta odnosno objekta koji, umjesto izvršavanja svoje prvotne funkcije pomoćnog alata, instrumentalizira čovjeka (kako je u svojoj filozofiji tehnologije protumačio Martin Heidegger) sprječava nas da uočimo društvene promjene koje stoje u temelju promjena tehnoloških sustava. Shvaćanje tehnologije kao zakonodavne, a korisnika kao *unaprijed konstituiranih instrumentalnih identiteta* u temelju je rasprava u hrvatskom medijskom prostoru, koji je posljednjih desetljeća naplavljen debatama o *utjecaju* Mreže i digitalnih medija na društvo.

U veljači 2008. godine u *Jutarnjem listu* objavljen je intervju s tadašnjim hrvatskim premijerom Ivom Sanaderom. Ispostavilo se kako je intervju autora Davora Butkovića, kojeg je vodio putem e-maila, lažan. Jedan je mladić, šaleći se, novinaru *Jutarnjeg lista* poslao poziv na intervju, kojeg je novinar prihvatio iako je mladić poruke slao s Google mail adrese². Nakon što je prijevara otkrivena, novinarska struka, profesori novinarstva i institucije najoštrije su osudili novinara, no ne zbog nepoznavanja medijskih kodova (protokola koji nalažu da premijer jedne države koristi vladinu službenu elektroničku adresu), već zbog upotrebe elektroničke pošte kao medija komunikacije. Tako je, osim novinara, osuđen i digitalni medij koji ne može zamijeniti kontakt u fizičkom prostoru. Slučaj *virtualnog premijera* uveo je Hrvatsku u globalnu debatu oko vjerodostojnosti novih medija. Medijska kuća koja je intervju objavila, branila se upozoravajući kako postoji „mračna strana internetskog svijeta komunikacije³“. No što je ta mračna strana novih medija, ako ne onaj višak, koji je prema formuli koju je impostirao McLuhan, upravo simptom starih medija, poredaka i ideologija? Ako je sadržaj svakog medija drugi medij, (sadržaj e-maila je intervju), onda novi medij ne igra ulogu devalvacije komunikacije, već simptoma devalvacije koja se već dogodila u starom

¹ Slavoj Žižek, 2004.

² Mladić je pisao sa adrese: linija04@gmail.com.

³ Izjava predsjednika Hrvatskog novinarskog društva, Dnevnik HTV, 10. 2. 2008.

mediju. Mreža je danas osuđena kao lažna, degradirana stvarnost, a komunikacija pruža mogućnost prijevare zbog nepostojanja tijela u komunikaciji.

Komičnost ove prijevare uistinu zrcali činjenica da u autentičnost intervjua nitko niti posumnjao sve dok Vladin ured nije poslao priopćenje kako je riječ o lažnom intervjuu. Trenutak otkrivanja prijevare sadrži u sebi nešto komično poput trenutka u crtiću u kojem mačka ne zna da pada dok ne pogleda dolje. Upravo je to trenutak koji ilustrira *Realno* kao instancu pogrešnog prepoznavanja, a koji Slavoj Žižek u studiji „*Sublimni objekt ideologije*“ koristi kako bi ilustrirao trenutak u kojem shvaćamo kako „*nema ništa 'onkraj' fantazije*“⁴, već da je funkcija te fantazije da „*sakrije prazninu, to 'ništa' - odnosno, taj nedostatak u Drugome*“. Trenutak u kojem je hrvatska javnost shvatila kako instanca reference zapravo ne postoji, trenutak pogleda u bezdan, dogodio se kada je *Realno* provalilo u politički diskurs otkrivajući kako je sam taj diskurs produkt fikcije. Tek nakon simboličkog prepoznavanja intervjua (premijer) je postao lažan.

Da je razlika između sublimnog, virtualnog premijera i njegova dvojnika manje oštra nego što bismo to željeli vjerovati postaje jasno kada se granica između ovih dvaju subjekata pojavi kao sumnja u njima samima. Ne samo da je lažni/virtualni intervjua izvršio svoju funkciju (tek nakon reagiranja institucija postaje jasno o čemu je riječ), već se temeljna *autentičnost* ovog političkog diskursa detektira i kao osobna nesigurnost zbiljskog subjekta, Ivo Sanadera, koji ostavlja mogućnost da je te rečenice izgovorio/napisao. Premijer je, reflektirajući se na događaj, i sam priznao kako isprva nije bio siguran je li riječ o nekom njegovom starijem intervjuu, zbog greške ponovo tiskanom.

Umjesto virtualnosti kao lažne realnosti pokazuje se kako je virtualnost odigrala ulogu simptoma *Realnog* kao pogrešnog prepoznavanja. Intervju lažnog Sanadera materijalizirao je virtualne slike koje su lebdjele oko političkog diskursa praznih označitelja (EU, ZERP, NATO). Dematerijalizirana komunikacija pružila je mogućnost prodora realnog u kontekst ovih političkih himera, otkrivši kako nikad nije niti postojala neka točka reference.

Gilles Deleuze piše kako se „*svako aktualno okružuje oblakom virtualnih slika*“⁵. Ukoliko virtualno ne shvatimo kao lažnu degradaciju stvarnosti⁶, već aktualizaciju mogućeg (odnosno slika koje se mogu aktualizirati u svakom trenutku), virtualno se ne ukazuje kao opozicija *realnom*, već *aktualnom*⁷. Virtualni premijer je djelovao upravo kao „*virtualna slika koja je suvremenik aktualnom objektu, svojem dvojniku, svojoj Zrcalnoj slici, poput Dame iz Šangaja, kada zrcalo preuzima kontrolu nad likom, zauzima ga i ostavlja ga upravo virtualnim*“⁸. U tom je smislu Viktor Zahtila (mladić koji se predstavio kao Ivo Sanader) djelovao

⁴ ŽIŽEK, 1989:148

⁵ DELEUZE, 2002:148

⁶ Za Virilia ta degradirana kopija ima moć zbog svoje narko-ekonomije koja je opasno umerzivna

⁷ DELEUZE, 1966:96-98

⁸ DELEUZE, 2002:150

ne kao lažni dvojnici, već konceptualna ideja vjerna aktualnom političkom diskursu. Dvojnici je u jednom trenutku bio odraz u zrcalu koji preuzima kontrolu nad zbiljskom osobom. Slika kao dvojnici *Realnom* Sanaderu pojavljuje kao jedna od njegovih mogućih aktualizacija. *Imaginarno* koje je preuzelo ulogu *Realnog* nije ga u tom trenutku oštetilo, već naprotiv; uputilo je na činjenicu kako je i samo *Realno* već u sebi nagriženo, necjelovito.

Prodor *Realnog* kao lažne identifikacije u ovom je slučaju bio medijaliziran *Mrežom*. Bilo kako bilo, virtualno kao lažno izjednačilo je medij s prijevarom. U medijskim komentarima ovog događaja moglo se čuti kako se „veliki i važni intervjui s uglednim ljudima rade se tako da s čovjekom sjedneš i razgovaraš⁹». Diskurzivno oblikovanje *ozbiljnog razgovora* poistovjetilo se s materijalnim, fizičkim tijelom. No paradoksalno, zbiljska osoba Ive Sanadera otkriva se kao virtualnija nego njegov virtualni dvojnici.

Premijer, kojem je borba protiv korupcije bila primarna zadaća, danas se nalazi u austrijskom pritvoru gdje čeka izručenje pod optužbama za korupciju i zlouporabu moći. Upozorenje kako je s ozbiljnim ljudima potrebno sjesti i razgovarati, diskurzivno oblikuje *ozbiljne sugovornike* kao fizičke osobe. Ipak, (muško, korpulentno) fizičko tijelo kao legitimacija modernističkog političkog diskursa zamijenjeno ženskim tijelom ukazuje na devaluaciju materijalnosti. U romanu Williama Gibsona „*Mona Lisa Overdrive*“ avatari umrlih korporacijskih moćnika i nakon smrti fizičkih osoba egzistiraju kao računalni podaci, konstrukti i generatori menadžerskih odluka. Algoritamske osobe određuje politički diskurs, kao sustav informacija, a ne fizičko tijelo. Danas se premijerka u punom smislu pojavljuje kao aktualizacija Sanaderove političke retorike. (U trenutku kada se premijerka pojavljuje u zatvoru kojeg je Sanader počeo graditi da bi, paradoksalno, na kraju možebitno i sam završio u njemu, medijski diskurs aludira na moguću premijerkinu sudbinu.)

Ono što su kritičari virtualnosti iznijeli kao argument protiv novih medija (Mreže) uistinu nije determinirajuće obilježje medija. Politika neo-liberalnog kapitalizma počiva na dematerijalnim principima; ne zbog toga što su je mediji rastjelovili, već zbog toga što je ona već u sebi samoj dematerijalizirana. *Realno*¹⁰, koje Slavoj Žižek smatra naj-virtualnijim od triju Lacanovih poredaka, ne odnosi se na neki transparentan politički diskurs, već je *Realno* onaj sjenoviti diskurs koji prati službeni politički govor, istine koje znamo, ali ne znamo da ih znamo¹¹. Riječ je o sloju značenja koji nam ostaje nejasan; poznate nepoznanice ili nepoznate istine oko kojih postoji nacionalni konsenzus, a čije značenje ostaje neaktualizirano (Žižek, 2004). Drugim riječima, *Realno* je izjednačeno s nesvjesnim u psihoanalizi.

⁹ Dnevnik HRT, 10. 2. 2008

¹⁰ Svaki od Lacanovih triju poredaka u sebi sadrži moment fikcionalnosti, lažnosti, tvrdi Žižek. Imaginarno je virtualno jer je slika sebe i onih koje volimo uvijek fikcionalni konstrukt (potrebno je apstrahirati sve negativno), kako bi simbolički poredak bio doživljavao kao realan autoritet mora ostati virtualan (otac koji tuče dijete zadaje mu fizičku bol ali djeluje redikulozno impotentno).

¹¹ Primjer u nedavnoj ametičkoj povijesti je govor Donalda Rumsfelda prije napada na Irak 2003. u kojem je Rumsfeld upozorio da iako ne možemo sa sigurnošću tvrditi kako postoji oružje, ali kako postoje "poznate nepoznanice".

U Hrvatskoj danas svi znaju kako ne vjeruju uistinu u aktualnu mitologiju, ali i dalje se nastavljaju ponašati kao da to ne znaju. Lažni intervju sažeo je dvije ključne točke aktualnog političkog mita koji se nakon 2000 godine transformirao iz radikalnog u neoliberalni i pro-Europski diskurs koji inzistira na zadržavanju nacionalnog (nacional-šovinističkog) naslijeđa. Diskurs, oko kojeg je u Hrvatskoj postignut konsenzus, igrao je odlučujuću ulogu u pobjedi vodeće hrvatske stranke koja se na vlast vratila nakon velikog poraza 2000. godine (odnosno prve demokratske smjene vlasti u Hrvatskoj). Upravo je mogućnost promjene tj. mijenjanja *karakteristika* koje su definirale varijablu *nacionalnog identiteta* ovog političara dovela do vrha vlasti. Vladajuća politička stranka, koja je devedesetih zagovarala radikalni nacional-šovinizam, sa Sanaderom je kao i s njegovim nasljednicima pokazala kako je sposobna mijenjati se. Sanaderov izborni slogan bio je "*Idemo dalje*", što je značilo odbacivanje prošlosti i djelomičnu detuđmanizaciju koju su zagovarali lijevi političari. Riječ je o sličnom manevru koji stoji i u temeljima slogana «*Yes we can!*» Baraka Obame koji ne donosi nikakvu političku novost, već zamagljuje odgovor na pitanje što mi to zapravo možemo, i u kojem smjeru mi zapravo idemo.

Kako zaključuje Steven Berlin Johnson u jednoj od niza rasprava o tome je li Richard Nixon izgubio na izborima jer se u završnoj debati znojio ili jednostavno nije bio dovoljno zgodan, John F. Kennedy jednostavno je *izgledao* kao netko za koga biste glasali. Poput Johna F. Kennedyja, uštímanje političkog identiteta i medijskog diskursa prema željama biračkog tijela bila je temeljna prednost i Ive Sanadera. Sanader je *izgledao* kao netko za koga bi Hrvati glasali, a u svojim se istupima držao retorike oko koje je postignut nacionalni konsenzus. Sanaderov identitet političara, oko kojeg se danas vode žustre rasprave uz snažan osjećaj nacionalne prevarenosti, generiran je na temelju istraživanja javnog mijenja biračkog tijela, odnosno anticipacije nacionalnog pulsa.

Virtualni medij tako nije djelovao kao devalvacija političkog diskursa, već aktualizacija političkog diskursa kao algoritamskog generatora irelevantnih političkih stavova, vrijednosti, ideja. Utoliko, kako bismo virtualni identitet političkog autoriteta shvatili, već je potrebno uključiti fikcionalni moment pogrešnog prepoznavanja. Iz tog je razloga virtualna realnost mrežne komunikacije prigrllila premijerovu sliku kako bi je iskoristila za aktualizaciju realnih virtualnosti - nepoznatih istina.

Slika 1. Viktor Zahtila (virtuali Sanader) u kadru YouTube videa "Mandate of My Hart".

Virtualna realnost pokazuje se kao posebno pogodan prostor za transgresije i popunjavanje jazova koji odvajaju simbolički poredak (nacionalna politika) od imaginarnog poretka (nacionalnih fantazija). Danas na Mreži Ivo Sanader egzistira u mnoštvu mrežnih aktualizacija kao utvara – cut-up postojećih premijerovih govora i mrežnih DIY intervencija. Sanaderove slike su sublimne aktualizacije dvaju suprotstavljenih političkih diskursa. Prva je tradicionalna reprezentacija u kojoj se Sanaderova moguća homoseksualna orijentacija pojavljuje kao končani dokaz degradacije hrvatskog nacionalnog Bića. To je lik Sanadera kao homoseksualca, dakle izdajice¹². Drugi Sanader je upravo suprotstavljen prvom. Kao kreacija LGBT zajednica, on se pojavljuje kao aktualizacija virtualne transformacije patrijahalne, tradicionalne, homofobne Hrvatske. I ovu je sliku inicirao virtualni Sanaderov dvojniki Viktor Zahtila, koji je nakon događaja otkrio svoju homoerotsku žudnju prema premijeru, kreirajući YouTube film "Mandate of My Hart".

Od erotizirane snimke Viktora koji "opći" sa Sanaderovim plakatom do YouTube parodija predizbornih videa eksploatira se libidonozni potencijal Sanaderova tijela. Premijer se tako stavlja u funkciju manekena nove Hrvatske u kojoj je moguće zamisliti homoseksualca u ulozi političara. YouTube video "Sanader or Macho Man" tako montira Sanaderov predizborni spot, komično ali dosljedno naglašavajući elemente koji su prisutni u samom spotu - duge i libidonozne poglede Sanadera prema muškim akterima i kvazi-erotski

¹² Ovaj sjenovit diskurs je od samog početka pratio profil ovog političara, a nacija je već tako glasno kalkulirala o tome, da je u jednom razgovoru voditelj na nacionalnoj televiziji Ivi Sanaderu postavio pitanje: "Gospodine Sanader jeste li vi peder?"

stisak ruke. Tako se fizičko tijelo i fizički kontakt otkrivaju ne kao zagovornici javnog-političkog diskursa (pečat ozbiljnosti koji je, prema kritičarima, nedostajao u elektroničkoj komunikaciji), već kao nositelji fantazmatskih i neizrečenih, ali još uvijek aktivnih i moćnih političkih aluzija (seksualnog oslobođenja Hrvatske). Izostavljenost homoseksualaca iz dominantnog diskursa prisutnog u javnoj komunikaciji, pogotovo onog tradicionalnih medija, izranja kao onaj višak koji je komunikacija na Mreži utjelovila u obliku horizontalne, decentralizirane, anonimne komunikacije.

Teorija interpelacije Louisa Althussera predstavlja priznanje činjenice "*kako određeni lom, napuklina, pogrešna spoznaja obilježava ljudsko stanje kao takvo*¹³". Kako se identifikacija Sanadera kao niza aktualizacija nejasnih diskursa i kako se detekcija onog osnovnoga, odnosno političkoga, kao lažnog (identifikacija s prazninom) može shvatiti kao pogrešno prepoznavanje, tako se i vic braće Marx, kojeg Žižek koristi kako bi to pogrešno prepoznavanje ilustrirao, može parafrazirati. Ukratko, kritičarima autentičnosti mrežne komunikacije ne može se odgovoriti samo formalnom "obranom" te komunikacije (činjenica jest da se danas mrežna pošta koristi kao alat novinskog intervjua¹⁴), već se u tome pogrešnom prepoznavanju mora primijetiti kompleksniji mehanizam. Ukratko, obmanuti građanin mogao bi reći Ivi Sanaderu kada ga sretne u zatvoru u Remetincu: "Podsjećate me na Ivu Sanadera. Ali ja i jesam Ivo Sanader. Pa onda nije ni čudno što ste mu nalik!¹⁵ » Da bismo primijetili pogrešnu identifikaciju političara kao fizičkog tijela, bilo je potrebno pogrešno identificirati fizički medij kao kanal komunikacije. Drugim riječima, ono što nam je virtualna realnost otkrila jest da je *Realno* već u sebi virtualno, odnosno da bismo premijera smatrali nacionalnim autoritetom već smo morali izvršiti fikcionalizaciju putem pogrešnog prepoznavanja.

Pornografija i demokratizacija Mreže

Nestanak javnog prostora, tvrdio je Jean Baudrillard, označila je opscena vladavina statistike ili istraživanja javnog mijenja. Ubojstvo političke realnosti zbiva se putem perverzije auto-refleksije društva koje je postalo opsjednuto sobom (1985). No gdje su korijeni tog temeljnog paradoksa suvremenih statističko-matematičkih modela? Ako su mediji odgovorni za hiperrealno stanje koje briše granicu fikcije i zbilje, nije li simptomatično kako su i naša subjektivna stanja, ekonomski modeli, politički problemi... kolektivni i osobni identiteti skloni sličnim metamorfozama? Mogli bismo, citirajući N. Katherine Hayles, sustav u kojem živimo nazvati sustavom *treperavih označitelja* koje karakteriziraju *neočekivane metamorfoze, utišavanja i disperzije*. Nestabilnost algoritamskih modela odgovorna je za opscenu

¹³ ŽIŽEK, 1989: xxiv

¹⁴ Strani tiskani mediji koriste Mrežu i kao dopunu svakom izdanju i kao alat za stvaranje vijesti. Vidi primjerice studiju: Briggs, Mark i Jan Schaffer (2007) *Journalism 2.0 how to Survive and Thrive; a Digital Literacy Guide for the Information Age*, College Park University of Maryland.

¹⁵ Šala braće Marx glasi: "Podsjećate me na Emmanuela Ravellia. Ali ja jesam..."

vladavinu, ne medija, već društva kontrole koje je opisao Gilles Deleuze u kratkom eseju "*Postskriptum uz društva kontrole*". Gilles Deleuze je upozorio kako je društvo kontrole u svim sferama prožeto istom modulativnom logikom koja određuje i subjekt. "*Društvo kontrole koristit će se određen[om] vrsti modulacije, nečim poput samo-deformirajućeg odljevka koji će se neprekidno, iz trenutka u trenutak mijenjati... poput sita čija će mreža od točke do točke preobražavati, transmutirati.*" Dakle ista statističko-numerička-modulativna logika prožima i medije, ekonomiju, osobne identitete, itd.

Ne samo da ova logika nije ekskluzivna eksternalizirana logika manipulativnih sfera društva (medija u Baudrillardovu slučaju), već je ona, upravo zbog svoje sveprisutnosti, temelj i za nove mogućnosti otpora i subverzije. Jedan od osnovnih političkih principa informatičke kontrole – fleksibilnost – proizvod je postindustrijskog društva u kojem smo svi zatočnici kako tvrdi Gilles Deleuze, i to ne fizičkih zatvora (zatvora Foucaultovih disciplinarnih društva,) već društva svojevoljnog pristanka na nadzor¹⁶. No istovremeno (probat ćemo dokazati drugim novomedijskih događajem) isti su društveni elementi temelj moguće radikalne politike danas.

Jean Baudrillard je upozoravao kako se pornografija zbiva ne u sklopu medijskog sadržaja već medijske strukture. Pornografija medija nije opscenost sadržaja koji se prikazuju, već neprestano perpetuiranje događaja, ekstaze komunikacije¹⁷. No, Mreža nije prostor centralizirane hiper-proizvodnje događaja, jer se u Mreži ne perpetuiraju samo medijski događaji, već i točke odašiljanja i povezivanja. Drugim riječima, umnažaju se distributeri čineći od pasivnih žrvi bombardere. Struktura Mreže temelji se na protokolima, prvenstveno TCP/IP protokolu koji omogućava izravnu komunikaciju dviju točaka. Mreža je distributivni medij, rizom u kojem svaki čvor može uspostaviti direktnu komunikaciju s drugim čvorom bez da se prijavi hijerarhijskom posredniku¹⁸. Baudrillardova kritika ekstaze proizvodnje, kao i kritika kulturnih industrija bezuba je, jer Mreža jest realizacija sna o povratku *akustičnoj zajednici* (Mashalla McLuha¹⁹) ili *globalnom*

¹⁶ DELEUZE, 1990

¹⁷ Baudrillard, 2001

¹⁸ GALLOWAY, 2006. Ovdje preuzimamo Gallowayjev termin iako Manuel Castells, primjerice, opisuje proces *decentralizacije* (Castells, 2000, 2003). No, Alexander Galloway insistira na terminu *distributivni* upozoravajući kako satelitski čvorovi u decentraliziranoj mreži mogu imati vezu s jednim ili s dvama čvorovima, mogu se povezivati međusobno ali nikada sa svim čvorovima u mreži (Galloway, 2006).

¹⁹ McLuhanovi mediji - televizija, radio i novine - mediji su «prisluškivača i nijemih zrikala» kako Paul Levinson komentira ideju globalnog sela (Marshall McLuhan kada govori o ovim medijima smatra kako su nas vratili u akustični prostor koji omogućuje stanje ukupne međupovezanosti – glas a ne knjiga, tvrdi McLuhan uvodi mogućnost izravnog reagiranja). Kako primjećuje Levinson i ostali McLuhanovi kritičari – mediji globalnog sela ostavljaju nas u poziciju nijemih konzumenata i a ne u stanje međusobne povezanosti. Nemoguće je postaviti pitanje nekoj televizijskoj emisiji. U tom smislu, tek je Internet od globalnog sela napravio «časnu metaforu», a od «zrikala» sudionike kako tvrdi Levinson.

selu, realizacija političke zajednice Jürgena Habermasa kao mjesto neprestane intersubjektivne komunikacije²⁰. Mreža u tom smislu uistinu nije masmedij.

No, znači li to da smo evoluirali od masmedija prema demokratičnoj proizvodnji i komunikaciji koju su priželjkivali kritičari kulturnih industrija?

Kako bismo ispitali ovu tezu potrebno je odabrati kontroverzan primjer, a ne jedan od mnogih primjera novih mehanizama proizvodnje medijskih sadržaja koji su antropologe novih medija naveli na zaključak kako živimo u dobu realizacije Read/Write kulture (čitaj - piši kulture), realizacije Benjaminovog autora-proizvođača. Umjesto hipertekstualnog čitatelja-autora, interaktivnih medija i ostalih ideologema suvremene antropologije bitnije je ispitati dijeljenje pornografije kao jednog od najsnažnijih argumenata konzervativne kritike.

Peer to peer ekonomija je *kultura darova*. Za rane implementatore poput Richarda Barbrooka tehnički dizajn Mreže pretpostavlja da je svaka informacija *dar*, te da se informacije trebaju izmjenjivati i prosljeđivati slobodno²¹. Neprestano dinamično razmjenjivanje, dijeljenje, konzumacija i prerada virtualnih *dobara* osnova je svih mrežnih servisa. No temelj ove ekonomije - distributivna struktura medija, umnažanje točaka u mreži i njihovo izravno povezivanje - neprestano se propituje. Mogućnosti izravnog povezivanja dviju točaka u mreži dovode se u pitanje uvijek putem mehanizma koji je Mark Poster nazvao *ekonomijom javnog i privatnog*. Ukoliko se pitanje pristupa informacijama postavi iz aspekta sigurnosti (Poster govori o sigurnosti države-nacija), onda se sigurnost države *shvaća kao istinska sigurnost svakoga*. Svaka kritika sigurnosti, najčešće maloljetnika i djece, završava prijedlogom o ograničavanju slobodnog pristupa informacijama. Pornografija je jedan od argumenta koje konzervativna kritika koristi kada želi naglasiti potrebu ograničavanja distributivnih mogućnosti Mreže. Slijedeći Posterove argumente potrebno je istaknuti kako bi svako takvo ograničavanje pogodovalo kulturnim industrijama i vladama. No takvi se prijedlozi legitimiraju najčešće ekonomijom javnog i privatnog. To je bio slučaj i s američkim prijedlogom *Zakona o pristojnosti komunikacija (Communications Decency Act)* iz 1996. godine koji bi, da je stupio na snagu, ograničio pristup stranicama *nepristojnih sadržaja*, no takvo bi rješenje već samo po sebi ugrozilo temeljnu otvorenost Mreže²².

²⁰ U studiji *Tehnika i znanost kao 'ideologija'* (1986) Jürgen Habermas postavlja tezu kako je potrebna javna rasprava - proces prevođenja između znanosti i politike kako bismo tehnologiju (medije) učinili političkim alatima.

²¹ BARBROOK, 2000. Slobodno ne znači nužno i besplatno. Kako upozorava jedna od najpoznatijih licenci - GNU licenca slobodno ne smijemo shvaćati kao besplatno pivo ("free" u engleskom može značiti besplatno i slobodno). Slobodno znači da digitalne artefakte možemo prerađivati i dijeliti, no istovremeno moramo poštivati autorstvo i originalnost.

²² John Perry Barlow je zakon nazvao "napadom na neovisnost i suverenost cyberprostora" (1996).

Severinin porno video kao "dar" distributivnih medija

Kada se na Mreži godine 2004. pojavio *virtualni dar* pornografske snimke jedne od najpopularnijih pjevačica u regiji, medijski događaj i ovog je puta, poput simptoma, omogućio provalu *Realnog*. Iako se kritika koncentrirala na obranu prava privatnosti pjevačice kojoj je snimka vjerojatno ukradena s računala, nemogućnost lociranja krivca (distributera snimke) uputila je na sublimni trenutak ovog događaja; samu strukturu medija. „Vjerujemo da će sud reagirati odmah i naložiti uništavanje materijala i zabranu distribucije...” izjavio je jedan od odvjetnika²³. Policija tvrdi kako je "nakon razgovora sa Severinom spremna započeti zaustavljanje lanca distribucije". Institucije reagiraju na slučaj simulirajući vlastitu moć koja bi, da je riječ o centraliziranim medijima, bila podrazumijevana. Sama pjevačica pak apelira na one koji su u posjedu snimke da je „vrate ili unište i da je dalje ne distribuiraju²⁴...”.

Inzistiranje na ovom izrazu medijski je simptom koji precizno upućuje na sublimizaciju distribucije. Komični trenutak provale *Realnog* označilo je inzistiranje na nepostojećem fizičkom mediju video snimke (koja je postojala jedno u digitalnom obliku). Kako krivca u fizičkom svijetu nije bilo moguće locirati, optužbe su se koncentrirale na portal *Index* koji je objavio vijest o *distribuciji* videa. Ne samo da se tužba nije mogla uručiti *Indexu* koji nije objavio snimku, već vijest o kruženju pornografske snimke na p2p servisima, nego je zbog strukture Mreže bilo nemoguće locirati i počinitelja - distributera snimke. Temelj ovog paradoksa je struktura Mreže. Distribucija ne počiva na dijeljenju sadržaja već *torrent* dokumenata koji sadrže meta-podatke o dijeljenim sadržajima uključujući i URL stranica na kojima se nalaze podaci. (Dijeljenje se odvija na taj način da se identificira mreža lokacija korisnika koji istovremeno učitavaju i preuzimaju dokumente povezane s *torrentima*.) U slučaju jedne od danas najpoznatijih mrežnih stranica za dijeljenje dokumenata, *The Pirate Bay*, sud je odbacivanje tužbe argumentirao: iako "TPB očito sudjeluje u raspačavanju materijala zaštićenih autorskim pravima", tužba se ne može provesti jer TPB "samo posreduje torrente, a ne i dokumente na koje se oni odnose²⁵".

U događaju u kojem su mnogi ustali u obranu prava na privatnost prozivajući *Index* zbog nemoralnog novinarstva, tužba se nije imala kome uručiti, jer je krivac, kao i u slučaju TPB-a, fantomska struktura Mreže, rizoma kojim se informacije šire mimo institucija koje su obavljale funkciju *vratar*²⁶. No ovaj je medijski događaj, kao i slučaj virtualnog Sanadera, uputio na ključne momente medijske tranzicije. Severinin je porno video trenutak u hrvatskoj medijskoj povijesti koji je oko milijun korisnika natjerao da postave pitanje pristupa informacijama (Kako doći do videa?), a te su se informacije nametnule kao

²³ Odvjetnik Severine Vučković u Večernjem listu 3. lipnja.

²⁴ Sverina Vučković, Novi list, 4. Lipnja.

²⁵ TAN, 2010.

²⁶ Čak i Hrvatski helsinški odbor ustaje u obranu prava na privatnost, prozivajući *Index* zbog nemoralnog novinarstva.

slobodne. Institucije su pokazale nesnalaženje u novim medijskim praksama, no korisnici su brzo usvojili p2p strukturu, pristupajući sadržaju bez posrednika i naplate, usvajajući i savladavajući distributivnu arhitekturu medija. Nije bilo moguće zaustaviti nicanje p2p klijenata koji nude popularne snimke. (U jeku događaja na hr.alt.seks grupi jedan je korisnik komentirao kako postoji preko 530 izvora za taj video.) Virtualni se medij u oba slučaja ponašao poput živog organizma ili deleuze/guattarijevskog *žudećeg stroja*.

Kako se žudnja ne može objasniti bez proizvodnje, mi nikad nismo dovršeni subjekti, već uvijek u procesu neprestane žudeće proizvodnje²⁷. Deleuzevi žudeći strojevi prevladavaju tehnodeterministička ograničenja popularnog tumačenja Mreže kao medija odgovornog za novi tip senzibilnosti. Nije riječ o determinizmu medija, već ekonomsko-psihološkom determinizmu. U studiji „*Anti-Edip: kapitalizam i shizofrenija*“ Deleuze i Guattari opisuju produktivnu žudnju kao kombinaciju Marxove ekonomije proizvodnosti (ekonomizma) i Freudove ekonomije žudnje (psihoanalize). Ne pokreću subjekte mehanizmi neke drame o Edipu, tvrde Deleuze i Guattari, već subjekte privlače tokovi i fragmenti. Mreža u tom smislu nije odgovorna za nove subjektivnosti, već je Mreža odgovor na takvu žudnju. Milijun Hrvata koji žudeći proizvode tokove i fragmente, preuzimaju i dijele Severinin video, djeluju poput žudećeg stroja. Kako je raslo zanimanje za video *stroj* je povećavao broj servera s kojih se sadržaj mogao preuzeti. Žudnja je bila proporcionalna s proizvodnjom stotina novih točaka u Mreži. Slučaj Severinine snimke, upravo kao i slučaj virtualnog Sanadera nije upozorio na učinke medija, dematerijalizaciju političkog subjekta, kriminalizaciju distribucije i sl., već je medij i u ovom slučaju upozorio na probleme *Realnog* kao virtualnog. Dematerijalizacija političkog govora u tome smislu nije dematerijalizacija kao učinak dematerijaliziranog medija; nepostojanje fizičkog tijela nije uzrok, već simptom devalvacije političkog programa. U slučaju virtualnog videa dematerijalizacija koja omogućava distribuciju simptom je promjene medijskih industrija, kulturnih industrija koje se više ne mogu temeljiti na materijalnim medijima.

Locirati vrata koja su prva propustila (Severinin) *virtualni dar* nemoguće je, kao ni otkriti vratara. Svi pokušaji *otkrivanja počinitelja* i kaznenog gonjenja koje pokreću institucije, mediji i privatni odvjetnici propali su, zbog čega se progon sveo na otkrivanje počinitelja kaznenog djela *krađe osobne video kazete*. Drugim riječima, iz virtualne sfere, institucionalna reakcija događaj smješta u materijalnu sferu proizvodnje fizičkih kopija, tj. mehanizma na kojem počiva ekonomija centralističkih medija i kulturnih industrija. Odvjetnici pokušavaju Severinin amaterski video definirati kao umjetničko djelo kako bi opet na tradicionalni način definirali i zaštitili sadržaj. Sve institucionalne reakcije, od medijskih istupa do odvjetničkih strategija, počivaju na tradicionalnim modelima zaštite autorskih prava koja su definirana u eri formacije glazbenih i filmskih industrija i čija moć i naplata autorskih prava počiva na perpetuiranoj proizvodnji originalnih fizičkih kopija.

Ovaj je medijski događaj upozorio ne samo na novu strukturu medija - tranziciju masmedija u samo-

²⁷ DELEUZE, GUATTARI, 1983:5

masmedije, već, ono što je bitnije, na danas poljuljanu praksu masmedija. Masmediji i kulturne industrije danas ne uspijevaju kontrolirati distribuciju svojih proizvoda. Nije moguće *zaustaviti tisak* u eri distributivnih medija. Pravo iznenađenje treba dakle predstavljati činjenica da je autora i distributera sadržaja uopće moguće locirati, te da je moguće zaustaviti informaciju.

Slika 2. Severinin amaterski pornografski video. Snimka je preuzeta s mrežne stranice YouPorn (URL: <http://youporn.com/watch/19098>). YouPorn je jedan od petstotinjak p2p izvora s kojih se video mogao preuzeti. Poput mnogih sličnih mrežnih servisa YouPorn ne objavljuje snimku, već torrent koji omogućava pristup sadržaju.

Što znači sloboda na Mreži?

Znači li slobodan pristup privatnim porno snimkama početak slobode medija u Hrvatskoj? Jesmo li mogli politički pametnije iskoristiti *dar* distributivnih medija? Mnogi postavljaju ova pitanja sedam godina nakon velikog ulaska društvenih mreža na medijsku scenu, kada se mnogima čini kako one služe samo za razmjenu besmislenih virtualnih darova²⁸. Utopijske najave demokratizacije javnog prostora putem distributivne strukture novih medija smijenio je opći defetizam jer se mnogima čini kako distributivni mediji postaju samo još jedan kanal neoliberalnog kapitalizma. Rani implementatori su razočarani onime što nazivaju *mrežnim nihilizmom*²⁹ kao porazom kulture *virtualnih darova* ili *cyber-komunizma* (Richard Barbrook,

²⁸ Procjenjuje se kako će trgovinom virtualnih darova ove godine Facebook ostvariti promet od petnaest milijuna dolara ili tri dolara po svakom korisniku (prema "The Facebook Money Machine", *Monday Note* 17. 10. 2010.)

²⁹ GEERT LOVINK, 2007

2000)³⁰. Ideja slobodne razmjene informacija originalno potječe od utopijskog projekta znanstvene i hakerske zajednice koje su doprinijele otvorenoj arhitekturi mreže³¹. S druge strane, Mreža je bizarna mješavin; njezina otvorenost nije samo posljedica utopijskih ideja, hipijevskog anarhizma i znanstvene etike, već i ekonomskog liberalizma devedesetih³² koji teži redefinirati neo-liberalizam *kalifornijske ideologije*, utemeljujući fleksibilnije ekonomske oblike.

Kultura Mreže danas je polje borbe, pregovora i dogovora oko standarda koji definiraju strukturu medija. Materijalni sloj³³ (mediji, tehnologija) ne podrazumjevaju demokratsku uporabu koju iniciraju p2p ekonomija i DIY kultura. Postojali su i postojat će pokušaji da se mogućnosti distribucije i prerade digitalno-mrežnih djela ograniče, te omogući povratak nekog oblika *mentaliteta čuvanja vrata*. Konzervativna kritika ističe neprimjerene sadržaje, branitelji koncepta slobodne informacije ističu strukturu. Obrana mogućnosti dijeljenja informacija bez obzira na njihov sadržaj danas je temelj borbe za slobodu govora i distributivnu strukturu Mreže. Zato se često borba za otvorenost Mreže pogrešno interpretira kao borba za pornografiju. Kao i u slučaju *Zakona o pristojnosti komunikacija*, ograničavanje pristupa sadržajima provodi se putem obvezne registracije prilikom pristupa stranicama, a pružatelje usluga izjednačuje s urednicima odgovornima za sadržaje.

Opasno restauriranje strukture centraliziranih medija i postavljanje novih *vratar*a na mrežnim ulazima provodi se i na druge načine. Društvena mreža *Facebook* danas želi postati centralno mjesto Mreže. No, za razliku od ranijih alata i virtualnih prostora, *Facebook* je djelomično centralizirana mreža. *Facebook* zabranjuje pornografiju i opscene sadržaje (zbog čega se korisnici šale kako je to najučinkovitiji način uklanjanja svojeg profila koji je prema uvjetima servisa vlasništvo kompanije.) Kada je *Facebook* 2007. godine cenzurirao slike dojenja kao opscene, korisnicima je postalo jasno kako pristupajući *Facebooku* moraju pristati na uvjete korištenja. Jačanjem uloge društvenih mreža danas se postavlja pitanje nudi li

³⁰ Cyber-komunizam, tvrdio je Richard Barbrook, «nehotice» nastaje u okrilju vojne logike, da bi se nastavio razvijati u kontekstu «akademske ekonomije darova», a svoju konačnu formu poprimio u eri Mreže. Sličnu interpretaciju povijesti novih medija nalazimo i kod Manuela Castellsa (2001) i Johnatana Zittraina (2008).

³¹ CASTELLS, 2000, 2003

³² BARBROOK, CAMERON, 1995.

³³ Za Alexander Gallowayja osnovni moment oko kojeg se kreira politika novih medija su protokoli. Protokoli kao najvažniji dokumenti Mreže predmet su mnogih pregovora i mogu se smatrati temeljnim poljem borbe (među njima TCP/IP protokol je najvažniji i odgovoran za temeljnu P2P strukturu.) Drugi, poput Leva Manovicha (2008) softver drže političkim slojem novih medija. Manovich doduše proširuje definiciju softvera (od alata za društvenu komunikaciju i dijeljenje, do alata za osobni menadžment informacijama, programiranje okoliša, medijskih sučelja, itd.), no riječ je ipak o specifičnom sloju digitalnih medija, pa je pitanje može li se i Mreža promatrati kao samo još jedan softverski sloj.

Mreža „sredstva za proizvodnju“³⁴ ili komunalne usluge koje su, poput mnogih komunalnih usluga (voda, struja), institucionalno regulirane³⁵.

Kada govorimo o politici novih medija tada opreke realni/virtualni svijet i stari/novi mediji otežavaju razumijevanje. Mreža je medij sličniji otvorenom fizičkom prostoru, nego institucionalnim medijima (radio, televizija, novine)³⁶. U tom smislu Mreža se mora tretirati kao svaki prostor javnosti u kojem mora postati nezamislivo i "nesnosno", kako upozorava Habermas, "strukturno isključivanje praktičnih pitanja"³⁷. Ta se politizacija javnih pitanja odnosi jednako na arhitekturu javnog prostora (trgova) kao i na arhitekturu Mreže. Rasprava o potencijalu zbog toga bi prije svega trebala biti rasprava o strukturi, arhitekturi, gramatici, a ne o (često banalnom) sadržaju koji se tim strukturama prenosi. Analiza medijske kritike distribucije Severinina porno videa trebala je ne samo ilustrirati prednosti materijalne analize kao preduvjeta kulturalnim uvidima (analize strukture medija kao prethodnice shvaćanja kulturalnih promjena), već i ispitati tezu kako je upravo dijeljenje pornografije temelj političnosti Mreže. Događaj koji stoji na početku transformacije hrvatskog medijskog diskursa prema modelima distributivne strukture medija postavio je pitanje šire od sadržaja distribuirane snimke. Multipliciranje točaka za distribuciju sadržaja politički je i kulturološki trenutak. Reakcija tradicionalnih medija, baš kao i globalni pokušaji restauriranja centralističke strukture medija, reakcija je nosećih institucija koje su nastale i kreirale centralističke medije i kulturne industrije.

Iako su novi mediji učinili korisnike svjesnima medijskog potencijala, a ideju participacije učinile pravom, često se borba za standarde Mreže doživljava kao odluke koje treba prepustiti stručnjacima. Tehnološki standardi, p2p struktura Mreže, reflektiraju neka od ključnih političkih pitanja; hoćemo li nastaviti informacije tretirati kao slobodne ili će Mreža restaurirati modele distribucije tradicionalnih medija? Ono što često zamagljuje raspravu oko slobodne informacije jesu problemi dijeljenog sadržaja. Potencijali *elektroničke agore*³⁸ istovremeno su i alati koji se koriste za pornografiju, egzibicionizam, nihilizam, kao i za javnu raspravu i izravne političke akcije. Društvo intersubjektivne komunikacije kakvo je priželjkivao Jürgen

³⁴ COX, 2008. Borbu za standarde ilustrira i jedan od apsurdnih slučajeva u kojem je U. S. Patent Office ozbiljno razmatrao zahtjev Microsofta da patentira WWW pretplatu na elektroničke magazine.

³⁵ BOYD, 2010

³⁶ "Drukčije rečeno, internet je sličniji društvenom prostoru nego kakvoj stvari; njegovi su učinci sličniji učincima Njemačke nego učincima čekića." upozorava Mark Poster obračunavajući se s Heideggerovim poimanjem tehnologije kao stvari (1996:205). Alexander Galloway uspoređuje nastanak Interneta s povješću gradnje sustava autoputa koji se u USA počinje razvijati otprilike u isto vrijeme kao implementacija prve mreže ARPANET od kuda i potječu prve metafore Mreže kao "virtualne autoceste".

³⁷ HABERMAS, 1986: 87

³⁸ Termin je skovao Howard Rheingold u studiji *Virtualne zajednice* kako bi mobilizirao znanstvenu zajednicu oko pitanja političnosti novih medija.

Habermas ili tribalno uranjanje u globalnu zajednicu prema nacrtu Marshalla McLuhana nije utopija ukoliko Mrežu ne odbacimo kao prostor praznog egzibicionizma. No, ukoliko raspravu orijentiramo prema sadržaju komunikacije, koji je u virtualnim kao i u fizičkim prostorima natopljen površnim razgovorima, banalnim političkim kritikama i tračevima, propuštamo primijetiti političku bitku za arhitekturu prostora javnosti.

Katarina Peović Vuković

Bibliografija

- Barbrook, Richard. «Cyber-Communism: How the Americans are Superseding Capitalism in Cyberspace», *Science as Culture*, Number 1, Volume 9, 2000, p. 5-40
- Baudrillard, Jean. *Les strategies fatales*, Grasset, Paris, 1983, p. 10-33.
- Castells, Manuel. *Communication Power*, Oxford University Press, 2009
- Debray, Régis. "What is Mediology?" Translation of Régis Debray, "Qu'est-ce que la médiologie?" *Le Monde Diplomatique*, August 1999, p. 32., By Martin Irvine, Georgetown University
- Deleuze, Gilles. "The Actual and the Virtual." In *Dialogues II*. Rev. ed. Trans. Eliot Ross Albert. New York and Chichester: Columbia UP., 2002
- Galloway, Alexander R. *Protocol: How Control Exists after Decentralization* (Leonardo Books), The MIT Press, 2006
- Deleuze, Gilles and Félix Guattari. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, engl. trs. Robert Hurley, Mark Seem, and Helen R. Lane; University of Minnesota Press, Minneapolis, 1983
- Deleuze, Gilles and Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, engl. trans. Brian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987
- Deleuze, Gilles. «Postscript on the Societies of Control», rom *_OCTOBER_ 59*, Winter 1992, MIT Press, Cambridge, MA, p. 3-7.
- McLuhan, Marshall. (1964) *Understanding media: The Extensions of Man*, New Jersey: A Mentor Book
- Poster, Mark. *The Second Media Age*, Blackwell, 1995
- Potts, John "Who's Afraid of Technological Determinism? Another Look at Medium Theory", *The Fibreculture Journal*, 12, 2008
- Virilio, Paul. "Speed and Information: Cyberspace Alarm", [On-line] *C-Theory*, a030, 8/27/95, <<http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=72>> . [Accesed 1/3/11]
- Williams, Raymond. "Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory." *Problems in Materialism and Culture*. London: Verso, 1980. Rpt. as *Culture and Materialism*. London: Verso, 2005. 31-49.
- Williams, Raymond. *Television. Technology and cultural form*, Rutledge, New York, London, 2004
- Žižek, Slavoj. «Hysteria and Cyberspace. An Interview with Slavoj Žižek», *Teleopolis*, 7/10/98, <<http://www.heise.de/tp/r4/artikel/2/2492/1.html>>. [Accesed 1/3/11]
- Žižek, Slavoj. *The Plague of Fantasies*, Verso: London, New York, 1997
- Žižek, Slavoj. *The Reality of the Virtual*, movie directed by Ben Wright, 2004.
- Žižek, Slavoj. *The Sublime Object of Ideology*, Verso: London, New York, 1989 b